

Tatiana BUJOREAN

lector universitar, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice
Universitatea Tehnică a Moldovei
email: tbujorean@gmail.com

CONTRIBUȚIA PORTULUI TRADIȚIONAL MOLDOVENESC LA CREAREA STILULUI FOLCLORIC ÎN VESTIMENTAȚIE: CAZUL RSS MOLDOVENEȘTI

Summary. The contribution of the national Moldovan costume to the creation of the folk style in clothing: the case of Moldovan RSS. Our discourse is motivated by the increased interest of society towards the components of traditional culture and civilization and of the Moldovan folk costume in particular. Given these conditions, we aim to determine the techniques and tools by which the capacity of the traditional Moldovan dress was assimilated and processed in order to formulate the basic landmarks of folk style in clothing in the Moldovan SSR. Additionally, the purpose is to verify the extent to which the widespread dissemination of this style marked the socio-cultural space researched. Once this topic is approached from the perspective of a well-defined purpose, the research initiates from the hypothesis that following the application of techniques and tools of assimilation, processing and dissemination, the traditional Moldovan dress formulated the basic landmarks of folk style in clothing and involuntarily served the desires of Soviet culture in the Moldovan SSR.

Keywords: traditional Moldovan dress, Moldovan folk dress, style, folk style, Soviet culture, Soviet society, socio-cultural space, Moldovan RSS.

Introducere. Explorarea metamorfozelor *portului tradițional moldovenesc* în secolul al XX-lea și a locului acestuia în spațiul etnocultural contemporan este un obiectiv major al cercetării științifice contemporane. Ceea ce ne dorim de la bun început este să definim cât mai corect natura transformărilor la care a fost supus sau pe care le-a însoțit acest sistem vestimentar în contextul societal al RSS Moldovenești.

Astfel, **actualitatea problemei abordate** rezidă din intenția de a identifica cum *costumul popular*, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, este asimilat, procesat și difuzat în *societatea de tip sovietic* prin intermediul *stilului folcloric*.

Demersul își propune ca **scop** la prima etapă, determinarea tehnicilor (ansamblul metodelor, procedeele și regulilor aplicate) și instrumentelor (ansamblul acțiunilor care au servit la atingerea scopului) prin care capacitatea multiaspectuală a *portului tradițional moldovenesc* a fost asimilată și procesată pentru formularea reperelor de bază ale *stilului folcloric* în vestimentație iar, la a doua etapă, verificarea măsurii în care difuzarea acestuia a marcat *spațiul socio-cultural* din RSS *Moldovenească*.

Importanța problemei abordate decurge din activitatea de identificare a însușirilor temei prin accesarea unor *date cu caracter inedit* pentru Republica Moldova.

Cercetarea care este una etnologică și antropologică, în expresii prospective, prin scopul urmărit implică formularea și atingerea următoarelor **obiective**:

- vom identifica elementele constitutive ale *costumului tradițional moldovenesc* care au fost metamorfozate, prin asimilare și prelucrare, pentru a fi integrate în fundamentul evolutiv al *stilului folcloric*. Pe baza explorării subiectului vom răspunde la întrebările: care elemente ale *costumului* au fost transformate? Ce presupune noțiunea *stil folcloric*? Când și cum a apărut în *spațiul socio-cultural* cercetat?

- vom analiza cum în urma operațiunilor de asimilare și prelucrare au fost sintetizate de către creatorii de modă locali elementele *portului tradițional* pentru a fi structurate, ulterior, în ceea ce, conform acestor operațiuni, era considerat drept esențial pentru formularea *stilului folcloric*.

Pe baza explorării subiectului vom răspunde la întrebarea: care a fost ansamblul metodelor, procedeele și regulilor aplicate în contextul dat?

- vom verifica cum vestimentația atribuită stilului în cauză, realizată la scară industrială, era propagată în societate prin diverse canale de difuzare. Aici răspundem la întrebarea: care a fost setul acțiunilor ce au servit la atingerea scopului?

Cercetarea se bazează pe *ipoteza de lucru* conform căreia în urma aplicării tehnicilor și instrumentelor de asimilare, procesare și difuzare, portul tradițional moldovenesc a formulat reperele de bază ale stilului folcloric în vestimentație și a servit involuntar dezideratelor culturii de tip sovietic în RSS Moldovenească.

Pentru a identifica elementele constitutive ale sistemului vestimentar tradițional al moldovenilor care au fost transformate vom înainta în problematica cunoașterii prin afirmarea că „Sistemul vestimentar al unui grup (...) poate fi definit ca un ansamblu de piese și reguli de combinare (dintre care unele sunt imperative, iar altele facultative)”¹. La prima etapă, fiind supus unei continue evoluții, costumul tradițional moldovenesc s-a individualizat în raport cu cel al popoarelor vecine pentru a-și formula către secolul al XIX-lea ansamblul caracteristicilor tipologice specifice. Sistemul vestimentar tradițional era alcătuit din mai multe componente și includea tipurile de vestimentație destinată femeilor și bărbaților, copiilor, tinerilor, persoanelor căsătorite și a celor în etate, complexe vestimentare de sărbătoare și cele pentru zile de lucru sau cotidiene, inclusiv piese de port comune pentru bărbați și femei. La acestea se adăugau podoabele, accesoriile și încălțăminte. În foarte multe abordări se vorbește despre unitatea și diversitatea portului popular. Faptul că moldovenii și-au organizat activitățile cotidiene ca o prelungire a mediului geografic procesat unitatea costumului prin utilizarea acelorași materii prime în confecționarea pieselor. De acest prim element, care asigură întregul, se leagă și al doilea din care rezultă că „(...) încălțăminte este un fapt universal.”² și care presupune folosirea croielilor cu principiul tăieturii în foi drepte. Un alt element în favoarea unității costumului popular se referă la procedeele decorative tradiționale de brodat care îi asigură unitatea morfologică și decorativă. De aici, se desprind alte două părți care contribuie la formarea întregului: prima se referă la decorul dispus în câmpuri ornamentale încheiate în contururi precise, la compoziția decorativă a costumului și la motivele geometrice ale broderiei asociate cu cele vegetale, skeomorfe, zoomorfe sau avimorfe; a doua scoate în evidență aspectul cromatic bazat pe acorduri rafinate și expresive. Un ultim argument în favoarea caracterului unitar al portului tradițional ține de modul de compunere a pieselor sale constitutive: găteala capului, cămășile, piesele complementare care îmbracă corpul de la talie în jos, piesele comune portului femeiesc și bărbătesc, podoabele și bijuteriile populare, accesoriile și încălțăminte.

Unitatea portului tradițional nu exclude diversitatea acestuia. Portul popular moldovenesc variază după zone geografice, statutul social și civil al purtătorului și ocazii. La marile sărbători se îmbrăcau cele mai frumoase și mai scumpe piese de port, în timp ce în zile de lucru și la sărbătorile obișnuite (zile de duminică), acesta era combinat. Varietatea mediului geografic a dezvoltat diferite tipuri de costum care pe lângă caracteristici comune cu prototipul de bază au început să manifeste trăsături cu specific local „(...) prezentând varietăți regionale, determinate de condițiile istorice și social-economice”³. Portul și obiceiurile la moldoveni, au fost determinate de trei zone geografice: zona de nord, zona de centru și cea de sud iar rolul acestora în constituirea costumului tradițional a fost diferit.

¹ Y. Delaporte, in: Dicționar de etnologie și antropologie / volum coord.: Pierre Bonte, Michel Izard; în colab. cu : Marion Abélès, Philippe Descola, Jean-Pierre Digard, ... ; trad.: Smaranda Vultur și Radu Răutu (coord.), Diana Buglea, ... Ed a II-a, rev., Iași: Polirom, 2007, p. 354.

² Dicționar de etnologie și antropologie / volum coord.: Pierre Bonte, Michel Izard; în colab. cu : Marion Abélès, Philippe Descola, Jean-Pierre Digard, ... ; trad. : Smaranda Vultur și Radu Răutu (coord.), Diana Buglea, ... Ed a II-a, rev., Iași: Polirom, 2007, p. 353.

³ М. Димитриу, В. Зеленчук, *Молдавский национальный костюм* (на русском и молдавском языках), Кишинёв: Тимпул, 1975, p. 3.

La etapa următoare, pentru a înțelege mai bine problematica în cauză, cercetarea o vom axa pe clasificarea imperioasă a fiecărui port: portul femeiesc și portul bărbătesc. Costumul tradițional femeiesc, după cum raportează unele surse, era format din „...cămașă albă din pânză de casă, brodată, care contrasta cu culoarea închisă a fotei, un brâu, un p(i)eptar de p(i)ele îmblănit și garnisit cu fir sau șnur colorat, și o maramă”⁴. Mai târziu, cu rațiuni care completează descrierea de mai sus prin prisma unui perimetru investigativ mai larg, alți autori consideră că acesta era alcătuit din „...cămașă sau ie brodată, cingătoare (...), catrință sau fustă cu șorț sau pestelcă. Pe cap femeile purtau năframă sau cărpă, care la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au fost înlocuite cu basma, șal ș.a. Iarna purtau bondiță, suman sau (...) feluri de îmbrăcăminte specifice femeiești-cațaveică, scurteică, zăbon, burnuz. Broderia constituia cel mai important procedeu decorativ. Ea se executa din pânză de bumbac sau de in. Mai rar se folosea lână. Ornamentul cămășii de sărbătoare avea culori mai vii, pe când cel de fiecare zi se executa în tonuri mai reținute. Cămașa femeiască din pânză de casă era, de obicei, brodată”⁵.

„Portul (...) bărbătesc e mai simplu și mai sever decât cel feme(i)esc. Culoarea albă a cămășii și a ițarilor din pânză aspră contrastează cu culoarea închisă a p(i)eptarului și cu brăul roșu strâns în jurul taliei. Căciula neagră (rareori gri) de karakul și opincile, înlocuite mai târziu prin gete, completează costumul. Tradiționala căciula e purtată (...) tot anul. Pălăria este și ea destul de răspândită în satul moldovenesc. Făcută pe vremuri din păslă fină de casă, ori mai târziu din fetru negru, gri ori bordo, ea se poartă cu bordurile ridicate sub formă de colac ori lăsate în jos sub formă de clopot. În zilele de sărbătoare flăcării se împodobesc cu pene de păun sau cu flori”⁶. Alți autori susțin că „Costumul bărbătesc de vară era compus din cămașă albă, ițari albi de lână sau de pânză, brâu de lână colorat sau chimir de p(i)ele, cușmă sau pălărie. În timpul iernii bărbații purtau bondiță, suman, cojoc, iar pe ploaie-manta de lână cu glugă”⁷. „Cămășile bărbătești deseori erau și ele împodobite cu ornamente, condiționate de tradițiile locale”⁸. În costumul popular bărbătesc din raioanele de nord s-au integrat pe-alocuri sarica ciobănească (un fel de cojoc din blană de oaie) și chimirul”⁹.

Cea de-a doua etapă a fost influențată de progresul tehnic și de industrializare când, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, veșmintele de origine orășenească au pătruns din ce în ce mai mult în structura costumului popular. În privința celei de-a doua etapă, putem înainta următoarea deducere: „Modificarea sistemele lor vestimentare este una din consecințele cele mai vizibile ale aculturației; în timpul perioadei de tranziție care precedă abandonarea totală a îmbrăcăminteii tradiționale, sărăcirea ansamblului de piese vestimentare și introducerea altora noi antrenează apariția de noi reguli de compoziție.”¹⁰ Modul în care portul popular apare odată cu începutul secolului al XX-lea dar și pe tot parcursul acestuia este unul asociat cu precădere conținuturilor istorice și mai cu seamă ideologice ale perioadei. După cel de-al Doilea Război Mondial, pe tot parcursul perioadei de existență a URSS-ului, din considerente de ordin politic, economic, social și cultural, prin aplicarea mai multor proceduri de delimitare al spațiului de acțiune, lui i s-a restrâns posibilitatea unei evoluții complexe. În acest context costumul tradițional moldovenesc a fost asimilat și prelucrat pentru a fi integrat în fundamentul evolutiv al stilului folcloric, componentă esențială a culturii de tip sovietic. Toate elementele cuprinse în categoriile portului popular enunțate de noi mai devreme au fost incluse în lanțul transformărilor bazate nu pe explorarea caracteristicilor și performanțelor acestora dar pe identificarea unor trăsături generale care să poată formula definiția conceptului stil folcloric, capabil, la rândul său, să inițieze modele vestimentare

⁴ А.Зевина, М. Лившиц, *Национальные костюмы Молдавии*, Кишинёв: Картя Молдовеняскэ, 1960, p. 9.

⁵ М. Димитриу, В. Зеленчук, *Молдавский национальный костюм*, p. 3.

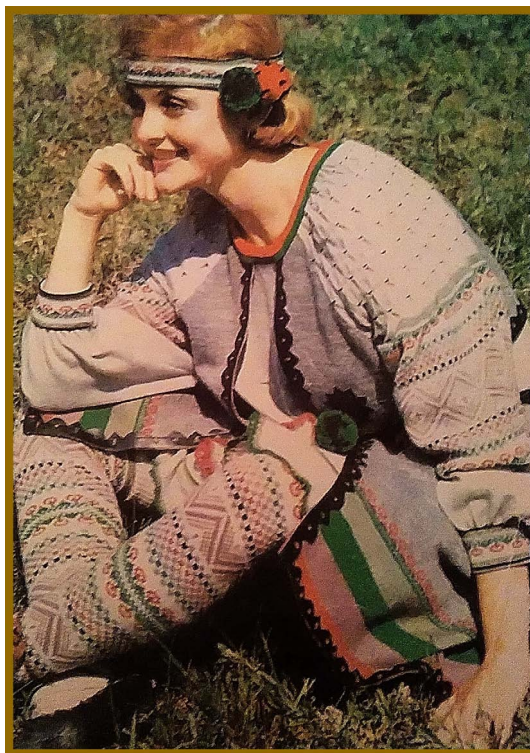
⁶ А.Зевина, М. Лившиц, *Национальные костюмы Молдавии*, p. 12-13.

⁷ М. Димитриу, В. Зеленчук, *Молдавский национальный костюм*, p. 3.

⁸ Ibidem, p. 3.

⁹ Ibidem, p. 4.

¹⁰ Y. Delaporte, in: *Dicționar de etnologie și antropologie*, p. 354.

promovate ulterior, de la 1950 înapoi, „(...) în producția de masă a industriei locale și ușoare a RSS Moldovenești”¹¹. Inginerii din cadrul industriei confecțiilor percep fenomenul ca rezultat al conjuncției progresului tehnic și a evoluției idealului estetic bazat pe tradițiile populare.

Stilul folcloric presupune „Îmbrăcăminte, pentru crearea căreia sunt utilizate motive, idei, imagini, tehnici de croială și finisare a costumului popular. Stilul folcloric își are originea în anii '50 (...).”¹² ai secolului al XX-lea și s-a dovedit a fi extrem de util pentru idealul estetic din URSS deoarece a contribuit la popularizarea eforturilor de cultivare a stilizărilor bazate pe tradiție și cutumă, incluse ulterior în circuitul socio-cultural de tip sovietic. În perioada cercetată noțiunea de stil este o formă de stabilitate în cultura vieții materiale „Astfel, și în costum, ca și în artele plastice și decorative, se pot distinge mai multe sensuri ale termenului stil. 1) În sens restrâns, stilul definește expresia artistică unitară a unei singure personalități creatoare. A avea stil înseamnă (...) să realizezi un ansamblu al înfățișării individuale, (...) 2) Într-un sens mai larg, termenul „stil” definește expresia artistică a unei epoci, formularea concretă a unui ideal estetic colectiv”¹³. Creatorii de modele din republică, prin luarea în considerare a reflecțiilor inginerilor industriei confecțiilor și a criticilor de artă, au început să propună diverse formule de stil folcloric și ideal estetic în relații reciproce. În sinteză, valoarea concretă a acestor manipulări cuprindea două etape:

- descompunerea sistemului vestimentar tradițional moldovenesc în părți constituente care reprezintă unitatea (materile prime, croielile, procedeele decorative tradiționale de brodat, câmpurile ornamentale, compoziția decorativă și aspectul cromatic), aspecte care reprezintă diversitatea (zonele geografice, statutul social și civil al purtătorului, ocaziile), piese specifice fiecărui port (portul femeiesc și portul bărbătesc), podoabe, accesorii și încălțăminte, reguli de

¹¹ А.Зевина, М. Лившиц, *Национальные костюмы Молдавии*, p. 7.

¹² Н. Калашникова, *Семиотика народного костюма*. Учебное пособие, Изд. 2-е перераб. и доп., СПб.: ФГБОУВПО «СПбГУПТД», 2016, p. 315.

¹³ А. Nanu, *Artă, stil, costum*, Noi Media Print, 2007. p. 15.

combinare sau compunere a pieselor de port tradițional cu scopul de a pleca în analiză de la general la particular și de la compus la simplu.

- recompunerea părților constituente în noi configurații vestimentare. La etapa dată devenea esențială necesitatea de a examina amănunțit materialul acumulat și sistematizat și de a oferi cât mai multe rezolvări posibile capabile să evidențieze trăsăturile caracteristice stilului folcloric.¹⁴

În procesul de creare a noilor forme fiecare element al costumului tradițional (materie primă, croi, decor, culoare etc.), prin transformările la care era supus, deschidea o nouă posibilitate de interpretare, într-o succesiune fără limite.

Tacticile de propagare ale vestimentației de acest tip au fost foarte dinamice dat fiind faptul că creatorii din RSSM, prin a oferi recomandări cetățenilor despre cum ar trebui ei să se îmbrace în cadrul mediului cultural socialist, în propunerile lor, deseori recurgeau la motive etnice. O menționăm, în acest context, pe Tamara Patiyevskaya care, în perioada RSSM, lucra asupra modelelor în *stil folcloric* „(...) rochii cu ornament, costume, cămăși ș.a.”¹⁵ și pe A. F. Beglets cu model de „Bluziță brodată în stil național, care se confecționează din crepe-de-chine, bumbac ș.a. țesături naturale, răscoitura gâtului și mânecile la terminație sunt strânse pe elastic, brodată manual în punct de cruciuliță, ornamentele propuse de A. F. Beglets sunt din raioanele Căușeni, Ungheni, Criuleni, tiparele sunt proiectate de V. L. D'yachkovskaya, inginer-tehnolog superior la Asociația de artizanat”¹⁶. Casa de Mode din Chișinău la fel introducea în circuitul socio-cultural de atunci mai multe modele de acest tip: „Pardesiul de croială modernă, confecționat dintr-o stofă de culoare deschisă. Pardesiul e înfrumusețat de o broderie în stil național.”¹⁷, „Rochie de vară cu aplicații în stil național moldovenesc.”¹⁸ menționată ca una reușită la întrunirea metodică interrepublicană a lucrătorilor Caselor de mode¹⁹. Prezentările de modă unionale erau la fel o formă eficientă de difuzare a *stilului folcloric*. După cum relatează periodica din RSS Moldovenească în anul 1962 „Între 15-21 iulie la Moscova a avut loc Expoziția Unională de haine, tricotaje și încălțăminte la care au participat toate casele de modă din URSS. Au fost apreciate colecțiile din Tașkent, Riga și Chișinău”²⁰. În acest context Chișinăul a prezentat „(...) 56 de modele, care cuprindeau 11 teme.”²¹ iar „(...) Puloverele, lucrate în stil național, s-au bucurat de un mare succes”²². În baza datelor de teren deducem că creatorii de modele elaborau ansambluri vestimentare în *stil folcloric* prezentate apoi în incinta organizațiilor publice din orașul Chișinău și din localitățile din republică; susțineau suplimentar discursuri tematice explicative; publicau articole și ilustrații consacrate subiectului în cauză; organizau în mod repetat prezentări sezoniere de haine; erau membri activi ai consiliilor artistice la întreprinderile industriei ușoare din RSS Moldovenească; reprezentau republica la iarmaroacele unionale de profil în cadrul cărora era obligatorie expunerea colecțiilor vestimentare în *stil folcloric* (or. Moscova)²³.

În perioada anilor '70-'80 RSSM prezintă colecții de modele pentru femei și bărbați în cadrul mai multor ședințe metodice de importanță unională și internațională la: Moscova – 1972, Tallinn – 1973, Erevan – 1975, Minsk – 1977, Plovdiv – 1977, Batumi – 1978. La toate aceste întruniri au fost menționate foarte pozitiv colecțiile care etalau modele realizate în *stil folcloric*²⁴.

¹⁴ Date obținute în cadrul interviurilor cu informatorii.

¹⁵ L. Ruzhine, *De la schiță la model*, in: Femeia Moldovei. Revista social-politică și artistic-literară, nr. 9, 1962, p. 16-17.

¹⁶ Femeia Moldovei. Revista social-politică și artistic-literară, nr. 1, 1985, p. 28.

¹⁷ Femeia Moldovei. Revista social-politică și artistic-literară, nr. 2, 1967.

¹⁸ Femeia Moldovei. Revista social-politică și artistic-literară, nr. 5, 1967.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ L. Ruzhine, *De la schiță la model*, in: Femeia Moldovei, p. 16-17.

²¹ Ibidem, p. 16-17.

²² Ibidem.

²³ Date obținute în cadrul interviului cu informatorul.

²⁴ Arhiva personală a informatorului.

În anul 1981 Casa Republicană de Modele, a realizat o colecție din 150 de ținute vestimentare, definită de mai multe compartimente și lucrată în câteva *stiluri*, inclusiv în cel cercetat de noi, cu motive preluate și prelucrate din tradițiile portului popular moldovenesc, bulgar și găgăuz²⁵. Așadar, studiul nostru ajunge, în general, la un mesaj care sugerează că *stilul folcloric* a fost prezent în peisajul vestimentar local pe tot parcursul existenței RSS Moldovenești.

O ultimă problemă pe care o considerăm necesară a fi discutată la final și care rezumă cele expuse de noi în acest demers, este că obiectivul, extrem de important de realizat pentru creatorii de modele în perioada respectivă era în a extrage idei, însușiri și tehnici de lucrat din piesele de port tradiționale (reproducerea mecanică a acestora nu era agreată, imitarea și reorganizarea formelor trebuia să înlocuiască utilizarea directă a motivelor etnice) prin integrarea lor ulterioară în tipare vestimentare moderne specifice *stilului folcloric*. În rezultat, costumul tradițional se transformă în sursă de experiență estetică, în „vitrină” a culturii de tip sovietic din URSS și, respectiv, din RSS Moldovenească. Exhumarea unui costum etnografic la modă dar care nu întotdeauna îndeplinea cerințele contemporane ale modei era, de cele mai multe ori, rezultatul acestor experimente.

În urma cercetării întreprinse am ajuns la următoarele concluzii:

- am reușit să identificăm elementele constitutive ale costumului tradițional moldovenesc care reprezintă unitatea și diversitatea acestuia, piesele specifice portului femeiesc și celui bărbătesc, podoabele, accesoriile, încălțăminta dar și regulile de combinare ale acestora care au fost metamorfozate, prin asimilare și prelucrare, pentru a fi integrate în fundamentul evolutiv al stilului folcloric. Am pus la dispoziție definiția stilului folcloric și am arătat când și cum el a apărut în spațiul socio-cultural cercetat.

- în urma analizei operațiunilor de asimilare și prelucrare la care au fost supuse elementele portului tradițional moldovenesc pentru formularea stilului folcloric am sesizat ansamblul metodelor, procedeele și regulilor aplicate în acest context care se rezumă la două etape: descompunerea sistemului vestimentar tradițional moldovenesc în părți constitutive cu scopul de a pleca în analiză de la general la particular și de la compus la simplu; recompunerea ulterioară a părților constitutive în noi configurații vestimentare capabile să evidențieze trăsăturile caracteristice stilului folcloric;

- cercetarea de teren ne-a permis să identificăm exemple concrete și relevante pentru a demonstra faptul că vestimentația în *stil folcloric*, realizată la scară industrială, era propagată în societate prin mai multe canale de difuzare. Am reușit să identificăm nu doar oameni și instituții dar și setul acțiunilor ce au servit la atingerea scopului.

O scurtă concluzie finală este aceea că lucrarea s-a dorit a fi un tot întreg bine fundamentat cu caracter pluridisciplinar care dobândește o semnificație importantă cu utilitate directă și indirectă manifestată în conturarea noilor orientări de cercetare etnologică și antropologică. Pe parcursul studiului am încercat să accesăm argumentații furnizate de cercetările noastre de teren, să răspundem la întrebările pe care ni le-a înaintat problema abordată și să validăm ipoteza de la care am pornit prin a face cunoscută traiectoria schimbării și dezvoltării costumului tradițional moldovenesc care la finele investigației obține o nouă structură și conținut prin formularea reperelor de bază ale stilului folcloric în vestimentația din RSS Moldovenească.

²⁵ Date obținute în cadrul interviului cu informatorul.